

המקום והמרחב הפרשני בסיפור "ילד קטן" מאת עמוס עוז

מטרתה של עבודה זו לעמוד על עיצוב המרחב כאלמנט פרשני בסיפורו של עמוס עוז "ילד קטן", מתוך הספר *בין חברים* שמכיל סיפורים מחיי הקיבוץ, כפי שהיו בשנות החמישים, עת התנסה בהם עוז באופן אישי. הסיפור עוסק ביובל המנוזל, ילד בן חמש, בן לרוני וללאה שינדלין שהוא ילד שלא מתאים לטיפוס הילד הצבר בגרסתו הכנענית-ילידית ("בנים לא משחקים בבובות", עוז, 2012 עמ' 83) וכתוצאה מכך סובל מהתעללות מידי חבריו בבית הילדים, עד אשר אביו נחלץ לעזרתו תוך התקף זעם שסותר את כל העקרונות החברתיים והאידיאולוגיים של הקהילה. בתוך כך נחשפים לעיני הקורא חיי הקיבוץ, ובמיוחד חייהם של הילדים בקיבוץ בתקופה בה היתה נהוגה הלינה המשותפת של הילדים בבית הילדים שהיה ביתם רוב שעות היממה. הילדים פגשו את הוריהם יום יום למשך עשר דקות אחר הצהריים ועוד עשר דקות בעת ה-"השכבה" בערב.

ברצותנו לנתח את עיצוב המרחב על פי המודל שמציע גבריאל צורן (צורן, 1981, עמ' 24-27), נפנה תחילה למישור הטופוגרפי של הסיפור. עמוס עוז מציג לפנינו מקום שבנוי כמו בובת ה-"בבושקה" הרוסית: קיבוץ יקתה הוא המקום הגדול ביותר, הקליפה החיצונית, המרחב הפיזי שעצם קיומו הוא תולדה של אידיאולוגיה, של היסטוריה ושל מוסכמות חברתיות ופוליטיות. בתוך הקיבוץ, ענפי המשק השונים ובהם הרפת, מקום עבודתו של רוני אביו של יובל, המשמשת לו מפלט ממקום מגוריו- הדירה המשפחתית עם לאה שתמיד מדיפה ריח של עשן סיגריות. עוז חוזר על כך פעמיים בתוך זמן קצר: "...ודירתם הקטנה מלאה תמיד עשן סיגריות.....ריח הסיגריות מילא את האוויר תמיד." (עוז, 2012, עמ' 80). מסך העשן הזה הוא דו משמעי מבחינה מרחבית: לבד מהיותו מטרד סביבתי, הוא גם מסתיר את הניכור בין בני הזוג למרות מצג מיץ התפוזים המשפחתי הנלווה לעיסוק באוסף הבולים. כל המקומות הללו שהם תולדה של המקום העילי, קיבוץ יקתה, מהווים מעין תפאורה למקום החשוב ביותר בסיפור- בית הילדים. עוז לא מספק תיאור של בית הילדים מבחינה טופוגרפית, אך מספק תיאור מפורט של אורח החיים בו, ארוחת הבוקר, המטפלות, ועדת הגיל הרך והשינה המשותפת בלילה, אימתו של "יובל המנוזל", ילד רגיש ומופנם שהיה מרטיב במיטתו מדי לילה בגלל חרדותיו. עוד מקום שקשור בקשר של סיבה ותוצאה לבית הילדים הוא החורשה הנמצאת בין בית משפחת שינדלין לבין בית הילדים אותה יש לחצות בכל פעם שעוברים בין שני המקומות. בחורשה גר הזאב הטורף המפחיד שהוא התירוץ של יובל שלא לעזוב את בית הוריו וללכת לבית הילדים בערב, כאשר נגמרת "הקצבת המשפחה" היומית. אין לדעת אם החורשה היא אמיתית או מטפורית, מאחר שהמספר לא נכנס לפרטים הללו, אך מכל מקום הזאב הנורא השוכן בה הוא מפלטו של יובל מהמסע לבית הילדים, עליו הוא מתגבר כאשר הגיעו מים עד נפש והתעללותם של הילדים הפכה עבורו בלתי נסבלת ("אי אפשר, אבא. בשום אופן. יש זאב גדול בחורשה בדרך!" עוז, 2012, עמ' 84). בליל חורף, אזר יובל אומץ לחצות את היער בסערת נפשו ולברוח מבית הילדים לביתו האמיתי. בכיוון ההפוך, היער הוא גם הרוביקון אותו חוצה רוני כאשר רץ מסונוור מזעם לבית הילדים ומאיים על הילד יאיר שירצח אותו נפש אם יעז שוב לגעת בבנו יובל.

בית הילדים הוא המרחב המרכזי של הסיפור הזה למרות שאינו הגדול ביותר מבחינה טופוגרפית והוא מקצין את הניגוד המופיע בעיצוב יתר המקומות- הניגוד הבינארי בין הפרט לקהילה, בין רוני לזוגתו, בין חופש לחנק, בין יובל לבין דימוי הילד הילידי-כנעני. בית הילדים הוא גם הציר עליו מתרחש המישור הכרונוטופי של הטקסט. המישור הכרונוטופי, כמו הטופוגרפי, הוא ריאליסטי ומשקף היכרות עמוקה של המספר עם חיי הקיבוץ על רובדיהם הגלויים והסמויים. התנועה המתמדת של משפחת שינדלין בין דירתם, לבין מקום עבודתם, לבין בית הילדים היא הציר עליו סובב הסיפור תוך שהוא צובר מתח לקראת פיצוץ. תנועה זו שהיא מעין מטוטלת בין סבל לבין הרפיה, בין חנק לבין נשימה, משקפת ומעצימה את הניכור והציניות של מציאות כפולה שהיא מרחב כשלעצמו. האחת, מושלמת ומסודרת, בה כולם עושים "מה שצריך", והקיבוץ מתנהל בה באופן אופטימלי, והשנייה- המציאות הרגשית של סבל: רוני סובל, לאה סובלת ויובל המנוזל סובל מאד עד לנקודת המשבר של הסיפור. כל הדמויות וכל הכוחות מניעים את העלילה אל בית הילדים, שם בהדרגה מגיעה ההתעללות ביובל לקו האדום שגורם לרוני לחצות קו אדום בעצמו. התנועה של יובל מבית הילדים לדירה ושל רוני בכיוון ההפוך היא שיאו של הסיפור מבחינה דרמטית.

בית הילדים הוא גם המקום בו מתרחש החיכוך בין המקום ה"גדול" לבין המקומות ה"קטנים" (גורביץ וארן, עמ' 35-40), מאחר שהלינה המשותפת הייתה אחת מאבני היסוד של האידיאולוגיה הקיבוצית בתקופת הזוהר שלה. ביתה הילדים, לכן, הוא מן הבחינה הזו מקום "קטן", מעין תמצית של ארץ ישראל האידאלית, המקום ה-"גדול". כדי לא להסיח את הדעת מן העיקר, בוחר עוז לא לספק פרטי טריוויה לא נחוצים והמידע העובדתי הוא סלקטיבי. אין אנו יודעים היכן בארץ נמצא הקיבוץ, מה הם ענפי המשק, כמה אנשים חיים בו, מי הם חבריהם של רון ושל לאה, מה גילם וכד'. המידע הנמסר על ידי המספר מכיל רק את הנחוץ להבנת מציאות החיים בקיבוץ, ואת הכוחות הפנימיים שפועלים בו ומניעים את החברים בנקודת הזמן הספציפית אותה בחר ובסוגייה הנבחרת שהיא הלינה המשותפת של ילדי הקיבוץ והניגודים שהוזכרו.

יצוין כי שמו של קובץ הסיפורים "בין חברים", הוא דו משמעי ומהווה מרחב טקסטואלי בפני עצמו: מחד, הביטוי "בין חברים" מרמז על קרבה, על דברים שמותר לעשות בין אנשים קרובים זה לזה. מאידך, האנשים שחיים בקיבוץ הם "חברים" – חברי קיבוץ. הסיפור חושף לפנינו את המשמעויות השונות של המילה "חבר", וגורם לקורא להטיל ספק בחברות בכלל. כך נוצר מרחב לשוני שכולו בנוי מאותיות ספורות על ההיקשים התרבותיים שלהן.